

**VINE A CANTAR...
RUMBA
AMB LOS SARANDONGOS!**

VINE A CANTAR... RUMBA CATALANA

La **rumba catalana** és una música nascuda al segle XX a Catalunya i un fenomen social encara actual. Ens permet entendre diversos aspectes de la nostra història, cultura i societat, i pot ser una via per introduir-se a l'aprenentatge de la música. Aquest dossier presenta algunes característiques de la rumba catalana i el seu repertori, per tal de poder preparar l'activitat "Vine a cantar... Rumba". També ofereix dues propostes didàctiques per treballar a classe, abans o després de la sortida a L'Auditori.

1. LA RUMBA CATALANA

ORÍGENS I HISTÒRIA

INSTRUMENTS I PATRONS

MÚSICA POPULAR I PARTICIPATIVA

ARTISTES DESTACATS

2. LES CANÇONS

3. PROPOSTES DIDÀCTIQUES

DOCUMENTAL SOBRE LA RUMBA CATALANA

AUDICIÓ REFLEXIVA

4. PER SABER-NE MÉS

LLIBRES

ARTICLES

DOCUMENTALS

REVISTA D'ACTUALITAT

EXPOSICIONS

BIBLIOTECA

1. La rumba catalana

ORÍGENS I HISTÒRIA

La **rumba catalana** (també coneguda internacionalment com a rumba gitana) és una música d'arrels populars i urbanes, sorgida a Catalunya a mitjan segle XX. És el resultat d'un **procés continu d'encreuament i acollida** de tradicions musicals diverses, i de persones de procedències socials i geogràfiques diferents, que han confluït històricament al nostre país.

En la gestació i la trajectòria de la rumba catalana hi ha tingut un paper clau la població gitana que des de fa segles habita diverses localitats dels Països Catalans i Occitània, amb un mode de vida sedentari i urbà. A Barcelona i altres ciutats, aquests gitanos són coneguts com a "**gitanos catalans**", formen part activa de la societat i duen una vida similar a la dels seus veïns paios (no gitanos), amb els quals conviuen i cooperen. Tenen el català com a llengua pròpia i sovint es compten entre els habitants més antics de les ciutats. Tanmateix, molta gent desconeix la seva realitat i són massa sovint objecte de prejudicis i discriminacions. En algunes ciutats de França viuen en situació d'exclusió social i econòmica. La rumba catalana es pot considerar una de les aportacions més importants d'aquest col·lectiu al **patrimoni cultural comú**.

La rumba catalana es nodreix d'**influències diverses**, especialment de la rítmica cubana i els repertoris llatinoamericans, així com el flamenc i la copla, la tradició de la guitarra popular catalana, i els cants mediterranis. Als anys 60 i 70, la rumba catalana es va donar a conèixer públicament, protagonitzant una espectacular eclosió comercial que li ha donat gran **projecció internacional**. Els principals artistes d'aquella època van ser **Peret, El Pescadilla, Chacho, Los Amaya, Rumba Tres i Chango**, entre d'altres. Als anys 80 el **Gato Pérez** hi va donar un nou impuls. Els **Gipsy Kings** des de França i **Los Manolos** des de la Barcelona olímpica dels 90 van convertir la rumba catalana en un èxit de vendes internacional.

A principis del segle XXI, una **nova generació** de músics paios (no gitanos) han redescobert aquesta música, entre els quals s'hi compten **Dusminguet, Ojos de Brujo, La Troba Kung-Fu, Gertrudis, La Pegatina i Txarango**. Gràcies a aquest renovat interès, la nostra rumba viu actualment una **revifalla molt fructífera i creativa**, és reivindicada i practicada per grups i artistes d'arreu del territori, tant gitanos com paios, que toquen plegats. A més, gaudeix d'un reconeixement social

unànime, i gràcies al seu caràcter alegre i ballable és present en moltes de les nostres festes públiques i celebracions privades.

La Troba Kung-Fu

INSTRUMENTS I PATRONS

La rumba catalana és una **música viva i actual** que es va reinventant contínuament. Alhora és objecte de debats i polèmiques, especialment sobre la seva paternitat (creador), orígens i proximitat amb músiques afins (flamenc i música cubana), i elements característics (instruments o tècniques). Sobre aquesta darrera qüestió s'acostuma a dir que “**el ventilador**” és l'element característic principal i més singular. El ventilador és una tècnica guitarrística, una manera de tocar la guitarra (s'acostuma a utilitzar la guitarra flamenca, però també es podria fer amb la clàssica) en la qual la percussió sobre les cordes i la caixa de l'instrument és clau. Se'n pot veure un exemple de l'artista **Peret Reyes** a: <https://youtu.be/FKvmH93RfY0>

En diverses tradicions musicals, com la guitarra popular espanyola o el son cubà, trobem recursos que exploten el potencial percussiu de la guitarra. En la rumba catalana, hereva d'aquestes i altres tradicions, aquesta pràctica es considera definitiva i hi ha qui afirma que és l'element determinant per identificar una rumba

catalana. No obstant, hi ha d'altres instruments que també s'associen a aquesta música, com són les **palmes** o els **bongos**.

Picar de mans rítmicament és comú a moltes músiques populars i s'utilitza en el flamenc, sobretot amb la funció de portar el compàs. En les primeres formacions rumberes dels anys 60, hi havia una parella de músics anomenats "**palmeros**" i dedicats a les palmes, les veus i els crits o "jaleos", que feien la funció de base rítmica. Avui en dia gairebé cap grup de rumba catalana duu palmeros, si bé molts artistes les utilitzen a la gravacions.

A més de les veus, l'instrument que sovint s'invoca per completar la instrumentació essencial de la rumba catalana és el **bongo**. Es tracta d'un instrument d'importació cubana, per al qual ben aviat hi va haver instrumentistes gitanocatalans. Segueix en la línia d'instruments portàtils i dóna encara més riquesa rítmica a les peces. Cal pensar que el model de la rumba catalana primigènia eren les orquestres anomenades "tropicals", el mambo i altres fórmules llatines de moda caracteritzades per nodrides seccions rítmiques.

Aquesta insistència en les singularitats rítmiques de la rumba catalana segueix amb la identificació dels **patrons rítmics** considerats característics, que corresponen a cada un dels instruments esmentats: guitarra (l'anomenat "ventilador"); bongo (patró anomenat "martell"); i palmes (patró de "palmes seguides" i diversos patrons de "palmes lentes"). Entre els patrons de "palmes lentes" hi ha l'anomenat "tumbao", procedent de la música cubana, i que en la rumba catalana també poden executar el baix, el *cajón*, o el piano, segons convingui. I és que aquests i altres instruments són presents a les formacions i enregistraments rumberos sovint des dels inicis, malgrat que ningú els esmenti com a característics. De fet, històricament l'austeritat instrumental de la rumba tenia a veure amb l'economia de mitjans, la disponibilitat dels instruments i dels instrumentistes. Per això en molts enregistraments inicials podem sentir vocalistes interpretant amb la veu línies melòdiques pensades per a instruments de vent, com és el cas de la versió de "Sarandonga" del Pescadilla (<https://youtu.be/LVHQa3KmTk>) o "Levántate" del mateix intèrpret (<https://youtu.be/7vVIKmBYTlw>).

Per últim, és important destacar un altre element rítmic com són les **marques o breaks**. Les peces de rumba catalana estan habitualment farcides de breus cops rítmics i silencis, que tots els instruments executen alhora, i que serveixen per estructurar les cançons, per ornamentar, i fins i tot per recuperar la sincronia dels

músics quan en l'execució de la peça deixen d'anar alhora. Un bon exemple és “La catalana” de **Tato García**, que interpreta juntament amb **Peret Reyes**: <https://youtu.be/vvcL2s0PhE4>.

MÚSICA POPULAR I PARTICIPATIVA

La participació i la interpretació col·lectiva són pràctiques comuns a moltes músiques, i en les músiques anomenades populars són claus per entendre la seva **funció social**. Per això els patrons musicals acostumen a ser relativament senzills i recurrents, de manera que siguin fàcils de reconèixer i d'executar, i per tant la **pràctica musical** estigui més a l'abast de tothom. També hi ajuden les connexions sonores amb d'altres estils i repertoris, que faciliten l'apropament de persones amb bagatges musicals diversos. En la rumba catalana trobem diversos recursos i característiques que van en aquesta direcció, com són:

- **La rumba com a patró d'interpretació.** Els patrons rítmics de la rumba catalana no només serveixen per a les peces musicals compostes com a rumbes. També és habitual prendre cançons d'altres estils i tocar-les “per rumba”, és a dir mitjançant els patrons rumbers. Això fa de la rumba catalana un patró d'interpretació, o sigui una forma musical que permet l'apropiació de repertoris diversos. Hi ha molts altres estils de música popular que també funcionen d'aquesta manera. Val a dir però que la rumba catalana també compta amb un ampli repertori de composicions originals, i noms com **Gato Pérez**, **Chango** o **Pep Lladó** són dels autors més prolífics.
- **El popurri o medley com a forma musical recurrent.** El popurri o medley és una peça musical feta de fragments de cançons diverses, així com d'elements improvisats, sobre un patró harmònic comú. Al contrari que els models de la cançó pop o de la composició musical clàssica, els popurris sovint es creen sobre la marxa, mentre es toca, la qual cosa fa que la seva durada i el seu contingut siguin molt flexibles. Això permet una adaptació in situ a situacions socials dinàmiques, i obre les portes tant a la participació com a l'aprenentatge col·lectiu. Per aquesta raó és una forma musical habitual en les músiques populars. En ocasions algunes cançons s'han creat a partir de popurris que algú ha enregistrat i han quedat així fixades, com és el cas de “Marcha,

marcha” de **Ramunet** (i popularitzat per **Rosario**): <https://youtu.be/bw6Tcy0bhKA>. Tanmateix, en la rumba catalana el popurri conviu amb la cançó pop, que es caracteritza per una estructura d'estrofa i tornades repetitives, melodies enganxoses, durada curta (2-5 minuts), i lletres poc aparentment intrascendents.

- **El caràcter alegre i festiu.** La rumba catalana és una expressió musical alegre i desenfadada que, des del seu naixement i fins a l'actualitat, té lloc en ocasions festives (celebracions particulars, festes majors...) i està molt lligada al ball. Això alimenta el seu caràcter participatiu i la converteix en una pràctica social que allibera tensions i apaivaga conflictes. Alhora també trobem rumbes de tempo lent i/o de temàtiques líriques més sentides com el desamor (**Los Amaya**) o la crònica urbana (**Gato Pérez**).
- **La connexió amb d'altres músiques.** Els patrons rítmics de la rumba catalana no són exclusius, sinó que alguns són compartits amb d'altres músiques tan diverses com l'havanera, el reggaeton, el flamenc, el rock o la salsa. Això ens recorda que els estils musicals no són compartiments estancs, sinó que es nodreixen contínuament els uns dels altres, i que aprendre a interpretar un estil és aprendre música en general.

ARTISTES DESTACATS

Peret. Pere Pubill Calaf (Mataró, 1935 – Barcelona, 2014)

Peret és **el principal artista i impulsor** de la rumba catalana, màxim responsable de la divulgació, l'eclosió comercial i la projecció internacional d'aquesta música, a més d'autor o intèrpret dels èxits més populars, com són “El muerto vivo”, “Borriquito”, “Gitana hechicera”, “El mig amic” o “Una lágrima”. Per tot plegat, el seu estil, repertori i figura són generalment considerats el cànon de la rumba catalana. Ha rebut in comptables reconeixements a una trajectòria que va engegar amb només 12 anys i va durar fins a la seva mort, amb una dedicació professional plena. El seu salt a la fama va tenir lloc als anys 60, arran també de la seva participació en diverses pel·lícules. A principis dels 70 assoliria èxits internacionals, i durant els 80 es va retirar per retornar als escenaris una dècada més tard. A principis del segle XXI tornà a connectar amb l'escena musical jove i les tendències del moment, com havia sabut fer

al llarg de tota la seva trajectòria artística. La majoria d'artistes de la rumba catalana es reclamen hereus seus i el seu model ha servit a totes les generacions de rumberos.

Peret

El Pescadilla. Antonio González Batista (Barcelona, 1925 – Madrid, 1999)

El Pescadilla va ser cantant i guitarrista de flamenc i rumba, fundador la família artística dels Flores. Criat al barri de Gràcia, en una família de músics reputats a la ciutat, es va estrenar als tablaos amb el seu pare, i va acompanyar artistes com Rafael Farina o la seva dona Lola Flores. Amb Peret i Chacho van ser **pioners en popularitzar la rumba catalana** i donar-li la forma que avui es considera clàssica. Modest i reservat, es va veure eclipsat per la seva dona i per Peret, però avui molts músics joves s'inspiren en el seu estil melancòlic i singlotat de rumbes abolerades i a mig temps. Els seus enregistraments com a solista daten del període 1964-1970 i són versions de temes populars de l'època, entre els quals s'hi inclouen èxits de Frank Sinatra o de la música brasilera. Són curioses les seves interpretacions vocals de línies melòdiques pensades per a instruments de vent.

Més informació a: http://www.edu3.cat/Edu3tv/Fitxa?p_id=9136

Gato Pérez. Javier Patricio Pérez Álvarez (Buenos Aires, 1951 - Caldes de Montbui, 1991)

El Gato Pérez és conegut per **redescobrir i renovar la rumba catalana** entre finals dels 70 i els 80, llavors en plena decadència i desprestigi social. Sorgit de l'ona

laietana, va incorporar-la al seu repertori, aportant-hi nous aires i influències, així com cançons de gran riquesa lírica on es retraten la ciutat i l'època. Té el mèrit d'haver engrescat novament els joves músics gitanocatalans, i de creuar-los amb els músics barcelonins de rock progressiu i de salsa. També va ser el primer a teoritzar sobre la rumba, donant nom a la tècnica del "ventilador", i reclamant-ne el caràcter popular, urbà, gitano i català, en un discurs que encara és vigent actualment. Gràcies a la seva intervenció, la rumba catalana cantada en català es va estendre i normalitzar.

Més informació a: <http://gatoperez.cat/> <http://vespito.net/gato/>

Gato Pérez

Per a una selecció més àmplia d'artistes representatius podeu consultar en línia l'exposició "Grans noms de la rumba catalana. Personatges clau de la nostra música", realitzada per l'associació **Foment de la Rumba Catalana** (FORCAT) el 2013, a partir d'una selecció votada entre persones expertes i aficionades a aquesta música, i que inclou una selecció musical de cada artista: <http://www.enderrock.cat/sonsdelamediterrania/galeria/3/pagina1/exposicio/grans/noms/rumba/catalana>

2. Les cançons

El repertori de l'activitat és una mostra representativa de peces populars de la història de la rumba catalana, extreta del llibre de partitures *Estàndards de la Rumba Catalana. Volum 1* (FORCAT, 2011), que es va realitzar a partir d'una selecció votada entre persones expertes i aficionades a aquesta música. En podeu trobar més detalls a: <http://www.forcat.org/estandards/>

Amigos para siempre (LOS MANOLOS)

Autoria: Andrew Lloyd Webber (música) i Don Black (lletra)

Versió de Los Manolos inclosa al disc *Dulce Veneno* (RCA, 1992), a partir de l'adaptació de Josep Maria Andreu Forns (música) i Gloria Estefan (lletra en castellà)

Àudio: <https://youtu.be/CEB5SacFVLI> // Lletra: <https://www.letras.com/los-manolos/1975324/>

El ventilador (GATO PÉREZ)

Autoria: Javier Patricio Pérez Álvarez

Versió original del Gato Pérez inclosa al disc *Romesco* (Edigsa, 1979)

Àudio: https://youtu.be/fZ2TC6e3_q8 // Lletra: <http://www.vespito.net/gato/letrmsc.html>

La cançó del lladre (POPULAR / LA TROBA KUNG-FU)

Autoria: Cançó popular

Versió de La Troba Kung-Fú, inclosa al disc *Clavell Morenet* (K Industria, 2006)

Àudio: <https://youtu.be/fH1uxG27cCA> // Lletra: <http://viasona.cat/3684>

La rumba de barcelona (GATO PÉREZ)

Autoria: Javier Patricio Pérez Álvarez

Versió original del Gato Pérez inclosa al disc *Carabruta* (Edigsa, 1978)

Àudio: <https://youtu.be/YKWQYZKHSEk> // Lletra: <https://viasona.cat/26325>

Marcha, marcha (RAMUNET/ROSARIO)

Autoria: Ramon Reyes Juan i Pere Pubill Calaf

Versió de Ramunet, inclosa al disc *¡Marcha, marcha!* (PDI-Rumbasa, 1991)

Àudio: <https://youtu.be/bw6Tcy0bhKA> // Lletra:

<http://rumbakaraoke.blogspot.com.es/2009/10/marcha-marcha-muchas-flores-de-ramonet.html>

Rumbeta bona (DUSMINGUET)

Autoria: Dusminguet

Versió original de Dusminguet inclosa al disc *Postrof* (Virgin, 2001)

Àudio: <https://youtu.be/YaHoTHYPZAI> // Lletra: <https://viasona.cat/3740>

Sarandonga (EL PESCAÍLLA / LOLITA)

Autoria: Francisco Recopilado Muñoz i Lorenzo Hierrezuelo la O

Versió de Lolita, inclosa al disc *Lola Lolita Lola* (Warner, 2001), a partir de l'adaptació d'Antonio González Batista "El Pescadilla"

Àudio: <https://youtu.be/p-9CMPBaE14?t=28s> // Lletra: <https://www.letras.com/lola-flores/867154/>

Volando voy (KIKO VENENO)

Autoria: José María López Sanfeliu

Versió de Kiko Veneno, inclosa al disc *Puro Veneno* (BMG, 1998)

Àudio: https://youtu.be/rb-yeYH6K_g // Lletra: <https://www.letras.com/kiko-veneno/967595/>

Kiko Veneno

3. Propostes didàctiques

DOCUMENTAL SOBRE LA RUMBA CATALANA

Us proposem veure i comentar conjuntament amb els i les alumnes un breu documental que ens acosta a la història, els artistes i la sonoritat de la rumba catalana.

Referència

“Bojos per la rumba”, capítol 1 de la sèrie documental *La rumba tomba* (2006). Barrachina, Jordi (dir). Producció de La Quimera per a Barcelona TV i Xarxa de Televisions Locals. Durada: 24 minuts.

Editat en DVD el 2008 per Enderrock Discos (EDRDV015, DL: B-31.235-2008). El DVD també inclou el darrer capítol, “La festa de la rumba”. Es pot trobar a la majoria de biblioteques públiques de Catalunya. Registre a la Biblioteca de Catalunya: http://cataleg.bnc.cat/record=b2292363~S13*cat

També està disponible en línia a: <https://youtu.be/40FxEg7TTwl>

* Una alternativa és el documental “Buru Bajani” (1991). És un audiovisual més antic, i es nota en la qualitat, l'estètica i els referents. En canvi, conté força cançons senceres, i les declaracions inicials del Peret són molts clares i representatives. Combina el català i el castellà. Conté comentaris masculistes.

Referència: *Buru Bajani*. Gimeno, Jaume (dir). Producció de Pirates i Cromosoma. Durada: 26 minuts. Disponible en línia a: <http://youtu.be/hhJMjJo08tk>

Sinopsi

El documental és una introducció als elements que conformen la rumba catalana: els artistes històrics més rellevants, els artistes actuals, la gènesi i evolució històrica, les característiques musicals, el valor i significació socials. Combinant veus d'artistes i d'experts en la matèria, així com fragments d'actuacions musicals, es fa un recorregut panoràmic per aquests aspectes, oferint-hi una aproximació alhora sonora, visual i reflexiva.

Guió de continguts

- **Definicions i vivències** sobre la rumba catalana, per part d'artistes països i gitanos (Patriarcas de la Rumba, Sicus, Los Manolos, Macaco, Rumba Tres, La Troba Kung-fú, Gertrudis, Ramunet...), i per part del periodista Jordi Turtós. Els gitanos catalans expliquen la seva relació vital amb la rumba.

- **Els artistes de referència:** Gato Pérez, El Pescadilla, Peret. La seva significació i paper en la història de la rumba catalana.
- **La rumba catalana com a carta de presentació** de Catalunya al món, en motiu dels Jocs Olímpics 1992 a Barcelona [*posa "Barcelona 2000" i hauria de posar "Barcelona 1992"*]. El paper de Los Manolos.
- **La relació dels gitanos catalans amb la rumba** (Patriarcas de la Rumba, Tekameli de Perpinyà, el culte evangèlic gitano). La rumba catalana com a punt de trobada entre païos i gitanos.
- **Els elements bàsics** de la rumba catalana, el cànon instrumental de palmes, veus i guitarra "ventilador".
- **La significació i els valors musicals i socials** de la rumba catalana. Perspectives de futur.

Possibles qüestions a treballar

- **Qui són els gitanos catalans?** Els gitanos catalans són un conjunt de famílies gitanes que viuen en ciutats i pobles dels Països Catalans i d'Occitània (Migdia francès). Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Orígens i història".
- **Quina relació tenen els gitanos catalans amb la rumba catalana?** Hi ha qui considera que la rumba catalana va sortir dels nuclis gitanocatalans, especialment de Barcelona, on aquests gitanos sempre han estat molt al dia de les tendències musicals de cada moment. De fet, Peret, El Pescadilla, Los Amaya o Gipsy Kings són artistes sorgits d'aquestes comunitats que han dut la rumba catalana per tot el món. Alhora la rumba catalana és fruit de la trobada dels primers rumberos gitanocatalans amb la indústria discogràfica dels anys 60 i el model de la cançó pop.
- **En quina època se situa el naixement de la rumba catalana tal i com la coneixem?** A la segona meitat dels anys 50. Tanmateix, podem considerar que: (I) s'havia estat coent des de feia dècades en el si de les comunitats gitanes; (II) és als anys 60, amb els primers discos, quan pren el format comercial que coneixem; i (III) com qualsevol música la rumba catalana és una cosa viva que es va reinventant contínuament.

- **Quins tres artistes es citen al documental com a rumberos de referència?** Gato Pérez, El Pescadilla, i Peret. Vegeu-ne detalls a l'apartat "La rumba catalana. Artistes destacats".
- **A qui s'atribueix la creació o naixement de la rumba catalana?** A molts responsables, ja que la música és una creació col·lectiva on hi participa molta gent (artistes, públic, editors de discs, periodistes...) i que està sempre coent-se i transformant-se. Cal reconèixer el paper destacat i únic d'artistes com Peret, El Pescadilla o Gato Pérez, però no es pot assignar l'invent exclusivament a ells.
- **Quins altres artistes o grups de rumba catalana apareixen al documental?** Los Manolos, Macaco, Rumba Tres, La Troba Kung-fú, Gertrudis, Patriarcas de la Rumba, Sicus, Ramunet.
- **Quins estils musicals o artistes es citen com a influències clau per al sorgiment de la rumba catalana?** La música afrocubana i el rock'n'roll, Pérez Prado i Elvis Presley. En efecte, la rumba catalana és un producte del seu temps i beu de les modes musicals de cada moment. Quan va aparèixer, a Barcelona hi havia sonat molt el mambo i la música llatinoamericana, i començava a sonar-hi el rock, i poc després el pop. Alhora la rumba catalana també té elements de copla espanyola i de flamenc, per al qual sempre hi ha hagut afició a Barcelona, així com d'altres músiques populars mediterrànies i europees. La rumba catalana és una gran barreja musical feta de moltes influències i ingredients, igual que totes les músiques que coneixem.
- **Quins instruments es citen com a essencials per a la rumba catalana?** Les palmes, les veus i la guitarra "ventilador". Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Instruments i patrons".
- **Què és el "ventilador"?** Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Instruments i patrons".
- **Quines frases o consideracions es fan servir per destacar el valor musical i social de la rumba catalana?** "La rumba catalana és la música popular de Catalunya". "Si escaves dins un català, surt un rumbero". "La rumba hauria de ser el territori de trobada entre païos i gitanos". "La rumba és un dels estils més mestissos que hi ha". "La rumba té un patró que permet digerir qualsevol element o influència musical". "La rumba catalana ha estat creada pels gitanos,

però és universal, la pot fer tothom”. “La rumba és festa, alegria, una cosa desenfadada”.

AUDICIÓ REFLEXIVA

Us proposem escoltar i comentar conjuntament a classe les cançons previstes per a l'activitat, per tal d'acostar els i les alumnes a la seva sonoritat i característiques.

Possibles dinàmiques de treball

Abans de l'audició, calculeu quantes cançons podreu treballar, tenint en compte que cada cançó requereix uns 10 minuts (sumant reproducció i reflexió), que són un total de 8 cançons, i que us cal preveure una estona prèvia per presentar la sessió i una estona posterior per recapitular les qüestions tractades. Podeu optar per no reproduir totes les peces senceres, ja que alguns finals repeteixen moltes vegades la tornada.

Us proposem algunes dinàmiques de treball possibles:

- Abans o després de reproduir la cançó, apunteu algun aspecte concret en el qual voleu que es fixin o que assenyalin: instrumentació, estructura, tema de la lletra, relació amb altres peces o estils musicals (a què ens recorda), si sona nou o antic (com d'antic), si és menor o major, la rapidesa del tempo... Un cop dueu unes quantes cançons, ho podeu plantejar de manera comparativa: instrument que no ha sortit abans, aspecte innovador de l'estructura, recurrència en el tema de la lletra, relacions entre cançons, artista que ja ha sortit (reconeixement del timbre de veu o estil), relació temporal amb les altres cançons (prèvia o posterior de quines), informació que la lletra ens dóna i que ens ajuda a entendre les altres cançons...
- Reproduïu els primers compassos de la cançó i atureu-la, demanant als alumnes que n'identifiquin l'artista o la cançó, o que simplement en segueixin la cantarella o la lletra.
- Durant la reproducció, podeu aturar-la en algun punt on vulgueu destacar algun element concret, i demanar-los que l'identifiquin.

Repertori i qüestions a treballar

Us proposem aquest ordre, que combina referències més actuals, que els alumnes poden conèixer, amb d'altres que els poden sonar menys. Adapteu l'ordre al vostre grup i plantejament didàctic.

La cançó del lladre (Popular / La troba Kung-Fú)

- La rumba com a patró d'interpretació i assimilació d'altres repertoris. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Música popular i participativa".
- La rumba catalana en català, una tradició que va iniciar Gato Pérez i va seguir el grup Ai Ai Ai, per enllaçar amb la rumba jove del segle XXI.
- Instruments: guitarra, percussions, bateria, baix, veu, piano, acordió diatònic, palmes.
- Ventilador (tornada) i ventilador lent (estrofa). Diferència de dinàmiques: "a dalt o tornada (so fort) vs. "a baix" o estrofa (més contingut, flux).
- El paper de La Troba Kung-Fú incorporant la rumba catalana com a ingredient destacat en la seva barreja musical (igual com altres grups hereus de l'anomenada "escena mestissa" de principis del segle XXI: Dusminguet, Macaco, Ojos de Brujo, Gertrudis, La Pegatina, Txarango...). Han aconseguit fer arribar la rumba catalana les noves generacions. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Orígens i història"
- A La Troba Kung-Fú hi toquen païos i gitanos, i és un exemple d'una col·laboració d'èxit.

El ventilador (Gato Pérez)

- Paper del Gato Pérez en la rumba catalana. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Artistes destacats"
- La lletra parla del "ventilador" com element característic i definitori de la rumba catalana (Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Instruments i patrons"). El descriu amb diverses metàfores. Es poden extreure els elements històrics que esmenta, i és un bon pretext per parlar dels orígens de la rumba, així com dels ingredients que conformen la barreja (gitanos catalans, música cubana i llatinoamericana, flamenc).
- Lletres autorreferencials, és a dir lletres de rumba catalana que parlen sobre la rumba catalana. És una pràctica molt comú en aquesta música.
- Instruments: guitarra, palmes, percussions, veu, baix, piano.
- Distinció entre estrofa i tornada.

Sarandonga (El Pescaïlla / Lolita)

- La rumba com a patró d'interpretació i assimilació d'altres repertoris. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Música popular i participativa". Aquesta peça a més és un exemple de la forta influència de la música llatinoamericana, que sempre ha nodrit el repertori de la rumba catalana de versions, com poden ser "El muerto vivo" (Peret), "Caramelos" (Los Amaya) o "Bamboleo" (Gipsy Kings). "Sarandonga" és una composició original del Duo Los Compadres, la històrica formació cubana de son de Compay Segundo.
- L'estructura de tornada repetitiva i estrofes intercanviables en forma de quarteta, molt habitual en la rumba catalana i la música popular del nostre entorn. Permet la creació d'estrofes per part de cada intèrpret, i per tant té relació amb el cant improvisat (per exemple amb el garrotín).
- La figura del Pescadilla. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Artistes destacats".

Rumbeta bona (Dusminguet)

- El paper de Dusminguet incorporant la rumba catalana com a ingredient en la seva barreja musical (igual com altres grups hereus de l'anomenada "escena mestissa" de principis del segle XXI: Macaco, Ojos de Brujo, Gertrudis, La Pegatina, Txarango...). Van aconseguir fer arribar la rumba catalana les noves generacions. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Orígens i història"
- Diferència entre estrofa i tornada.
- La rumba catalana en català, una tradició que va iniciar Gato Pérez i va seguir el grup Ai Ai Ai, per enllaçar amb la rumba jove del segle XXI.

La rumba de Barcelona (Gato Pérez)

- Paper del Gato Pérez en la rumba catalana. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Artistes destacats"
- La rumba catalana en català, una tradició que va iniciar Gato Pérez i va seguir el grup Ai Ai Ai, per enllaçar amb la rumba jove del segle XXI.
- La lletra reivindica les arrels barcelonines de la rumba catalana, i parla dels seus orígens: context urbà, gitanos catalans, influències cubanes... També enumera els diferents barris de Barcelona, i d'altres estils musicals llatins que tenen alguna relació amb la rumba.
- Les palmes seguides com a base de la cançó i element característic de la rumba catalana.

Marcha, marcha (Ramunet / Rosario)

- Format de popurri on se sumen tornades diverses (i se n'hi podrien sumar d'altres). Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Música popular i participativa".

- Rosario és filla de El Pescadilla, i sempre ha tingut la rumba catalana en el seu repertori. En part la popularitat d'aquesta peça és mèrit seu, que la va versionar rebatejant-la com a "Muchas Flores" al seu exitós disc homònim (Sony, 2001). Molts artistes de pop llatí inclouen peces de rumba en els seus repertoris (per exemple, Alejandro Sanz amb "Corazón Partío"). Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Artistes destacats" per informació sobre El Pescadilla.

Amigos para siempre (Los Manolos)

- L'èxit internacional de la rumba catalana, liderat a finals dels anys 80 pels gitanos catalans de França Gipsy Kings, i seguit pels catalans no gitanos Los Manolos.
- A partir del Gato Pérez, músics no gitanos van començar a formar i liderar grups de rumba catalana, renovant el públic d'aquesta música. Los Manolos van fer una interpretació còmica i desenfadada de les referències estètiques de la rumba dels 70, que incloïa versions i disfresses.
- La rumba com a patró d'interpretació i assimilació d'altres repertoris. Vegeu l'apartat "La rumba catalana. Música popular i participativa".
- La rumba catalana va protagonitzar la cerimònia de Clausura dels Jocs Olímpics de 1992, i va fer de banda sonora de la projecció de Barcelona al món. Malgrat l'èxit puntual, en els anys posterior l'escena rumbera es va tornar a desinflar i no es va recuperar fins a principis del segle XXI.

Volando voy (Kiko Veneno)

- El repertori de la rumba catalana s'ha nodrit d'influències i de cançons de moltes procedències, també d'escenes tan coetànies i properes com la de l'anomenat Nuevo Flamenco, que engendrà rumbes tan cèlebres com "Entre dos aguas", de Paco de Lucía, o "Volando Voy". Aquesta peça va ser composta per Kiko Veneno però popularitzada inicialment per Camarón de la Isla (La Leyenda de tiempo, Polygram, 1979). De fet, hi ha molta gent que no distingeix entre allò que alguns anomenem "rumba catalana" i "rumba flamenca". Avui aquest tema es toca en contextos rumberos catalans, sovint passat pel patró del ventilador.
- La històrica relació entre la rumba catalana i el flamenc, amb influències i transvasaments recíprocs.

4. Per saber-ne més

LLIBRES

Brown, Txarly. 2013. *Achilibook. Biografía Gráfica de la Rumba en España 1961-1995*. Lleida: Milenio.

Recorregut per la història discogràfica de la rumba a l'Estat espanyol a través de les portades de vinils i les biografies més destacades.

L'AUDITORI:EDUCA Dossier pedagògic *Vine a cantar Rumba...*

Marfà Castán, Martí (coord) 2011. *Estàndards de la Rumba Catalana. Volum 1*.
Barcelona: Cossetània / Grup Enderrock / FORCAT.

Primer recull de partitures de la rumba catalana. 24 peces populars amb melodia, acords i lletra. Més informació sobre el projecte a: <http://www.forcat.org/estandards>

Puchades, Juan. 2011. *Peret. Una biografía íntima de la rumba catalana*. Madrid:
Global Rhythm. ISBN: 978-84-96879-62-1. 22,00 €

Biografia extensa, detallada i ben informada de Pere Pubill Calaf "Peret", el màxim exponent de la rumba catalana.

ARTICLES

Marfà Castán, Martí. 2008. "¿Muerta o de parranda? Auge, caída y nuevo esplendor de la rumba catalana". *Minerva. Publicación Cuatrimestral Del Círculo De Bellas Artes* 8:55-61.

Presentació crítica de les diferents versions sobre els orígens. Resum històric. El paper dels gitanos catalans. Característiques musicals, influències en d'altres estils, i situació actual. Condensa informacions d'altres articles. Disponible en línia a:
<http://www.circulobellasartes.com/revistaminerva/articulo.php?id=252>

Pauner, Miquel. 2005. "Història de la Rumba Catalana" [online].

Orígens musicals i socials. Característiques musicals. Història i actualitat. Força complet. Estil planer i entenedor. Disponible en línia a: <http://placetadeldubte.blogspot.com.es/2016/02/historia-de-la-rumba-catalana.html>

DOCUMENTALS

Barrachina, Jordi (dir.) 2006. *La rumba tomba*. Barcelona: Quimera Produccions.

Sèrie documental que repassa la trajectòria dels artistes històrics i actuals del gènere, amb la participació dels protagonistes. Disponible en línia a: <http://www.santgaudenci.com/p/la-rumba-tomba.html>

Gimeno, Jaume (dir.) 1991. *Buru Bajaní*. Producció de Pirates i Cromosoma.

Documental de l'època, que repassa l'estat i la història de la rumba amb declaracions d'artistes històrics i actuacions musicals. Disponible en línia a: <http://youtu.be/hhJMjJo08tk>

REVISTA D'ACTUALITAT

Santa Rumba. Barcelona: Sant Gaudenci. 8 números publicats.

Revista quadrimestral que conté articles de reflexió i investigació, ressenyes discogràfiques i entreteniment. Disponible en línia a: <http://www.santgaudenci.com/p/santa-rumba.html>

EXPOSICIONS

Gato Pérez. El poeta de la rumba catalana (Generalitat de Catalunya, 2010).

Recorregut per la vida i trajectòria artística del Gato Pérez a través dels seus discs. Disponible en línia a: <https://issuu.com/txarlybrown/docs/gatoperezexpo>

Grans noms de la rumba catalana. Personatges clau de la nostra música gitana (FORCAT, 2013).

Ressenya dels 10 artistes més rellevants de la rumba catalana. Els noms que li han donat projecció pública, i que han contribuït a donar-li forma. Disponible en línia a:

<http://www.enderrock.cat/sonsdelamediterrania/galeria/3/pagina1/exposicio/grans/noms/rumba/catalana>

BIBLIOTECA

La Biblioteca Jaume Fuster de Gràcia (Barcelona) disposa d'un complet fons bibliogràfic, discogràfic i audiovisual sobre rumba catalana:

<http://bibarnabloc.cat/2017/02/24/tot-sobre-la-rumba-catalana/>

Martí Marfà Castán és antropòleg especialista en fenòmens musicals i poblacions gitanes. Combina la recerca amb la gestió de projectes sociocomunitaris, produccions culturals, i iniciatives pedagògiques i de divulgació. Ha treballat per a entitats com el Taller de Músics de Barcelona, La Casa Musicale de Perpinyà o la Fira Mediterrània. És un dels experts de referència en l'estudi social de la rumba catalana, i ha liderat diversos projectes de promoció i divulgació d'aquesta música, de la mà de l'entitat Foment de la Rumba Catalana (FORCAT).